

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 23 Volume: 5 Issue: 23

Güz 2012 Fall 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SEZAI KARAKOÇ'UN ŞİİRLERİNDE "MERYEM" SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI (BAĞLAM-İŞLEV)

THE USE OF THE WORD "MARY" (MERYEM) IN SEZAI KARAKOÇ'S POEMS (THE CONTEXT AND THE FUNCTION)

Erdoğan KUL*

Öz

Sezai Karakoç, İslami söylem içinde geliştirdiği "diriliş" düşüncesi ile olduğu kadar bu düşünce çerçevesindeki duyarlılığın şiire yansımaları örnekleyen eserler vermesiyle de adından söz ettirmiş bir şairdir. İçinde yer aldığı İkinci Yeni şiir hareketinin öbür mensuplarından ayrıldığı en önemli nokta da budur. Karakoç, düşünce ve duyarlılığı ile geleneğe bağlı olmasına karşın şiirlerini geleneksel kalıplar içinde kurmaz; ama söz konusu kalıpların dışında eser veren öbür şairlerden de gelenekle ilişki biçimi bakımından ayrılır. Aynı kuşaktan olduğu şairler arasında bu yönüyle farklı bir konuma ve özgün bir poetik tavra sahip olan Karakoç, şiirlerinde sık sık dinsel/tarihsel kişiliklere gönderme yapar. Bunlardan biri de İsa Peygamber'in annesi Meryem'dir. Bu yazıda onun, Meryem sözcüğünü hangi bağlamlarda ve hangi şiirsel işlevle kullandığı ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Meryem, Diriliş, Gelenek, İkinci Yeni, Sezai Karakoç.

Abstract

Sezai Karakoç has a reputation as a poet who developed the "resurrection" concept in Islamic discourse as well as wrote poems that samples the reflection of the sensibility that frames this concept on the poetry. That is the most significant point differs him from the other poets of the movement in which he also is placed, called "The Second New Poetry". While Karakoç is committed to traditions with his ideas and sensibility, he does not write his poems in traditional frames, but also he differs from the other poets that write out of the traditional frames in terms of his relation with traditions. Karakoç, who has a unique position among the other poets in his generation with this attitude, frequently refers to historical and religious figures in his poems. One of these figures is Mary who is the mother of the prophet Jesus. This article focuses on the context and the poetic function of the word "Mary".

Keywords: Mary, Resurrection, Tradition, The Second New, Sezai Karakoç.

Giriş

Tarihsel, dinsel, mitolojik kişiliklere göndermeler yapmak, hem klasik şairlerimizde hem de modern şairlerimizde yer yer görülen bir eğilimdir. Özellikle toplumsal bellekte bir yönüyle yer tutan, adı doğrudan belli sıfat ya da kavramları çağrıştıran kişiler, verilmek istenen duygu ve düşüncüyü daha güçlü, daha etkili bir biçimde okura iletebilme isteğinin de bir

* Okutman, Ankara Üniversitesi, Türk Dili Bölümü Başkanlığı.

sonucu olarak şiirlerde yer bulur. Bunlar, belirli bir kültürel yapı içindeki kitlelerin ortak inanç ve kabulleriyle ilgili olduklarından, bir bakıma şiirde simgesel bir işlev de görürler. Anıldıkları tarihsel olay ya da öykülerde öne çıkan özellikleri, onları aynı zamanda temsil birer hüviyete de büründürür. (“Sabır” denince Eyüp Peygamber’in, “hasret/ bekleyiş” denince Yakup Peygamber’in, “güzellik” denince Yusuf Peygamber’in akla gelmesi gibi.).

Bu özellikteki dinsel kişiliklerden biri de İsa Peygamber’in annesi Meryem’dir. Hristiyanlık için onuruna çeşitli yortular, dua ve törenler düzenlenen önemli bir inanç figürü olduğu kadar Batı sanatı için de bir esin kaynağı olarak pek çok resim, ikon ve heykeli yapılan Meryem; İslam dini açısından da saygın, önemli bir addır. *Kutsal Kitap*’ta en çok “Yeni Ahit”in “Luka” bölümünde kendisinden söz edilen Meryem’in, *Kuran*’da otuz dört ayette adı geçmekte, adıyla anılan bir de sure bulunmaktadır. Ayrıca İslam’a göre Meryem’in babası kabul edilen İmran da “Âl-i İmran Suresi”ne adını vermiştir.

Meryem’in aile yapısı hakkında Hristiyan kaynaklar ile İslami kaynaklar arasında kimi çelişkiler bulunmaktadır. Ele almaya çalıştığımız konunun temel referans alanı İslami kaynaklar olduğu için Meryem’le ilgili bilgileri *Kuran* ayetlerinden yola çıkarak şöyle özetleyebiliriz:

İmran’ın eşi, Meryem’e hamile iken onu mabede adar. Aslında mabede yalnızca erkek çocuklar adanmaktadır; ama annesi, adağını gerçekleştirmek üzere Meryem’i yine de oraya emanet eder. Allah, Meryem’i oradakiler arasında Zekeriya’nın korumasına verir. Ne zaman mihraba girse Meryem’i yanında bir yiyecek bulan Zekeriya bunun nasıl olduğunu sorduğunda o, Rabbi tarafından rızıklandırıldığını söyler. Kendi köşesinde ibadetle günlerini geçiren Meryem’e bir gün Cebrail insan biçiminde görünür ve kendisine bir erkek çocuk bağışlamak için Allah tarafından gönderildiğini söyler. Böylece Allah’ın ona ruhundan üflemeyle Meryem mucizevi bir biçimde hamile kalır ve uzak bir yere çekilir. Doğum sancıları gelip çatığında bir hurma ağacının kütüğüne yaslanır ve olası dedikoduları düşünerek “Ah, keşke daha önce ölseydim, keşke unutulup gitseydim!” diye söylenir. O sırada ilahi bir ses tasalanmamasını, kendisi için Rabbinin aşağıda bir su arkı meydana getirdiğini, hurma kütüğünü kendisine doğru salladığında da üzerine olgun, taze hurmaların döküleceğini söyler. Çocuğunu doğurduktan sonra kavmine dönen Meryem, tepkiyle karşılanır. Ancak bebek İsa, mucizevi bir biçimde konuşarak çevresindekileri bilgilendirir, kendi kimliğini de onlara açıklar.

Pek çok hadiste övülen, üstün özellikli kadınlar arasında sayılan Meryem’le ilgili *Kuran* ayetlerinde de övücü nitelermeler söz konusudur. Örneğin, “Maide Suresi”nin 75. ayetinde “özü-sözü doğru biri” (Öztürk, 1993: 114), “Tahrîm Suresi”nin 12. ayetinde “Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdikleyip içten bağlananlardan” (Öztürk, 1993: 520), “Enbiya Suresi”nin 91. ayetinde “ırsını titizlikle koruyan kadın” (Öztürk, 1993: 301) biçiminde övgüyle anılır.

Klasik edebiyatımızda Ahmet Paşa, Ruhî, Halefî, Cevrî, Samî, Mesihî, Nabî, Necatî, Nef’î, Bakî, Cem Sultan, Nizami, Şeyhülislam Yahya, Şeyh Galip gibi pek çok şairin divanlarında yer bulan Meryem; bu şiirlerde saflığı, kendini ibadete vermişliği, mucizevi hamileliliği, doğum yaptıktan sonra yaşadıkları, kucağında İsa ile kiliselerdeki tasvirlerinin yanı sıra “buhur-ı Meryem,” “rişte-i Meryem,” “rûze-i Meryem” gibi kavramlara göndermelerle ve “söz,” “mana,” “şiir,” “tab,” “tabiat” gibi sözcüklerle teşbih ilgisi içinde geçmektedir. (Tunç, 2010: 240, 241)

1. Sezai Karakoç’un Şiirlerinde Meryem

Cumhuriyet dönemi şairlerimiz arasında “Meryem” sözcüğünü en çok kullananın Sezai Karakoç olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedenlerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle Karakoç’un poetik duyarlılığını besleyen düşünsel kavrayışını göz önünde bulundurmak gerekir.

İkinci Yeni hareketi içinde anılan şairlerin 1960’lı yıllarda kendi poetikalarını oluşturup bireysel tutumlarını belirginleştirmeye yönelmeleriyle birlikte Sezai Karakoç da “Mehmet Akif-Yahya Kemal-Necip Fazıl çizgisi” üzerinde “Kur’an’ı ‘asrın idrakine söyletmek’ üzere *Diriliş*

söylemini geliştirir.” (Doğan, 2011: 741) Diriliş düşüncesi, temelde yeniden güçlü bir İslam uygarlığı oluşturma idealine dayanır. Bu idealin sanatsal ve düşünsel dayanaklarını geliştirmek amacıyla, Nisan 1960'ta ilk sayısı yayımlanan *Diriliş* dergisini çıkarmaya başlar. “Yeni bir nesil yetiştirmek, bunun için de fikrî, edebî ve değişik mevzuları yeniden ele almak; bütün bunlara yeni bir bakış açısı getirmek, başka bir açıdan değerlendirmek” amacıyla çıkan dergi, farklı boyut ve periyotlarda otuz üç yıl boyunca varlığını sürdürmüştür. (Karataş, 1993: 108)

Diriliş düşüncesi içinde şekillendirilmeye çalışılan edebiyatın kaynağı, yönü, dinamikleri ve işlevi de şair tarafından şöyle ortaya konur: “Mevlâna'dan, Mesnevi'den çıkış noktasını alan bir edebiyat. Eski İran Edebiyatı gücüne ermeyi hedef bilen bir edebiyat. Gazzalî'den, Muhyiddin-i Arabî'den yola çıkan düşünce ve ilim. Büyük mutasavvıf ve velilerden yola çıkan ruh hayatı. İşte bu diriliş olmadıkça İslam âlemi dirilemez. İslam Âlemi dirilmedikçe de İnsanlık dirilemez.” (Karakoç, 1986a: 13)

Bu yaklaşım içinde poetikasını derinleştirmeye çalışan Sezai Karakoç, bir yandan düşünce yazıları yazmaya ağırlık verirken bir yandan da özlemini duyduğu uygarlığın geçmiş birikiminden şiirlerinde sürekli yararlanma yolunu tutar. İslami inanış ve gelenek açısından önem taşıyan pek çok kişi, kavram ve olay onun özellikle 1960'lardan sonra yazdığı şiirlerde en belirgin öğeler olarak dikkati çekmeye başlar. “Meryem” sözcüğünün yoğunluklu olarak kullanılmasını da öncelikle bu açıdan düşünmek ve değerlendirmek doğru olur.

1.1. Dinsel-Tarihsel Bir Kişi Olarak Meryem

Sezai Karakoç, Meryem'in çeşitli ayetlerde anlatılan öyküsünü bütünüyle merkeze alarak *Hızır'la Kırk Saat*'in 12. bölümünde işler. Bu metinde “Meryem” adı açıkça anılmaz; ama bütün göndermeler ona ve yaşamöyküsünden *Kuran*'da aktarılan kesitleridir. Şiir, “Âl-i İmran Suresi”nin 45. ayetine (“Bir de melekler şöyle demişlerdi: ‘Ey Meryem! Allah seni kendisinden bir kelimeyle muştuluyor. Adı, Meryemoğlu İsa Mesih'tir. Dünya ve ahirette yüz akıdır. Allah'a yaklaştırılanlardanandır.” Öztürk, 1993: 63) ve “Meryem Suresi”nin 23. ayetine (“Nihayet doğum sancısı onu, bir hurma ağacının kütüğüne götürdü. ‘Ah, dedi, keşke daha önce ölseydim, keşke unutulup gitseydim.’ “ Öztürk, 1993: 279) göndermelerle başlar:

*Ey kadın sana fisildayacaklar muştı sana
Tutunacaksın doğurmamış bir anne gibi hurma ağacına
Çölün içinden yükselen bal ve çekirge karışımı
Deve duyarlığıyla yüklü serapsız heyemolalarla
Ey kadın sana fisildayacaklar muştı sana*

(Karakoç, 1989a: 27)

Meryem'in kendi köşesinde ibadetle geçirdiği günler içindeki durumu, bulunduğu mabedin önde gelen kişilerine de değinilerek verilirken temelde suskunluğuna, çevresindekilerle iletişimsizliğine ve içe dönük yaşantısına vurgu yapılır:

*Sen ki yoruldun çamaşır yıkamadan bir ırmak kıyısında
Çok güneş alan artan ışığı mağarana vuran
O yumuşak sudan öğrendin öğreneceğini muştı sana
O sade giyimli yaşları belirsiz bilginler ki
Eski kuşakların türlü dilini konuştular da
Sen bir tek kelime konuşmadın yıllarca
Sağ duvar konuştu sol duvarla
Su hurmayla
Ay keçilerle koyunlarla
Sen bir birsam içinde konuştuğunu sandın içindeki çocukla
Her dil senin için çağdaş oldu
Ölmüş olan en eski İbranice
Hititlerin ve Himyerilerin dili*

(Karakoç, 1989a: 27)

Bu genel durum ve yaşantı biçiminin, sanki asıl yaşayacak oldukları için onu hazır hâle getirecek bir tür içsel eğitim (arınma/olgunlaşma) süreci gibi düşünüldüğü sezilen bu dizeleri, “Meryem Suresi”nin 17. ayetine (“Onlarla arasına bir perde çekmişti. Biz de ruhumuzu ona göndermiştik de o kendisine sapasağlam bir insan şeklinde görünmüştü.” Öztürk, 1993: 279) yapılan göndermeler eşliğinde anlatılan yaşamöyküsel kesitler izler:

*Sonra şölen bitip bütün diller çekilince
İçin bir nar gibi kızardı o sessizlikte
İşte o vakit çocuk doğuran kelime geldi
Doğmadan konuşmayı öğrenen insan geldi
O doğmadan seninle konuşan bir erdi
Uzun bir kıştan sonra gelen ilk gün ışığı gibi
Uzun bir sessizlikten sonra gelen o ilk kelimeyi
Bir insan gibi bir er gibi gören
Karşılıyıp konuklayan kadın muştı sana*

(Karakoç, 1989a: 27, 28)

Yukarıdaki dizelerde gönderme yapılan ayette geçen “ruhanâ: ruhumuz” sözcüğünün, çoğu meal ve tefsirde “Cebrail”e işaret ettiği dile getirilir. Burada dikkati çeken, İsa Peygamber gibi Cebrail’in de şair tarafından “kelime” olarak anılmasıdır. İsa Peygamber’den “kelime” olarak, yukarıda da değindiğimiz “Âl-i İmran Suresi”nin 45. ayetinde bahsedilmektedir; ancak bu konuyu işleyen surelerde Cebrail’in aynı sözcükle nitelenmesi söz konusu değil. Karakoç’un bu sözcüğü her ikisi için de ortak kullanması, Cebrail’in “Allah kelamı”nı insanlara taşıyan bir melek oluşundan kaynaklanabilir. Nitekim “Ses” başlıklı şiirinde Cebrail’in görevini “kelimeleri taşımak” biçiminde ortaya koyar:

*Tek ses Cebrail’dir
Kelimeleri o taşıyor
Yoksa alıştığımız günlük kelimeler de gidebilir
Gider ve bir daha gelmez geri*

(Karakoç, 2009: 405)

Yine “Meryem Suresi”nin 26. ayetinde (“Artık ye, iç. Gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen şöyle söyle: ‘Ben Rahman için oruç adadım. Onun için bugün, insan cinsinden hiç kimseyle konuşmayacağım.’ “ Öztürk, 1993: 279) anlatılan olay aşağıdaki dizelerle verilir:

*Yankı yapan kutlu kadın muştı sana
Bir meleğin bir sözünden gebe kalan kutlu kadın
Ayrılığın şiddetinden gebe kaldın
Aydınlığın artışından oldu İsa
Artık çıkabilirsin temmuz öğlesine ama
Üç gün yüce bir oruca borçlandırıldın
En çok konuşman gerektiği anda
Ayazmaların aynasında boy gösteren
Dişbudak ormanı gibi azgın bir kalabalık
Önünde o ulu konuşmanı yapacakken
Bir yaratış susmasına adandın
Yalnız işareti serbest bırakan
Doğurman cinsinden bir oruca borçlandın
Çocuk erdi
Su durdu
Muştı sana*

(Karakoç, 1989a: 28)

Burada şairin, yalnızca ayetlerde dile getirilen olaylar dizisini aktarmakla yetinmeyip bu olaylar etrafında kendi imgeleminin ürünü olan özgün buluşları da dizelere serpiştirerek şiirin belli bir estetik düzeyi korumasını gözettiği dikkati çeker. Elbette bunları ana öykünün

dışına çıkmadan, onun özgün kurgusunu bozmayacak biçimde yapmaya çalışır. “Yankı yapan kutlu kadın” tamlamasıyla birlikte “Ayrılığın şiddetinden gebe kaldın/ Aydınlığın artışından oldu İsa” ve “Bir yaratış susmasına adandın/ Yalnız işareti serbest bırakan/ Doğurman cinsinden bir oruca borçlandın” dizeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Hazır bir öyküyü manzum bir biçimde yeniden düzenleyerek olduğu gibi aktarmamaya yani bir tür manzumeciliğe düşmemeye özen göstermesi, kendi imgelemeni devre dışı tutmaması, onun şiir anlayışı konusunda da önemli bir ipucu verir.

“Meryem Suresi”nin 27 ile 33. ayetleri arasında, İsa Peygamber’in doğumundan sonraki süreç anlatılır. Kavminin arasına dönen Meryem’e suçlayıcı ifadelerle tepki gösteren toplumuna bebek İsa mucizevi bir biçimde konuşarak yanıt verir ve annesinin aklanmasını sağlar. (Öztürk, 1993: 280) Bu olaya da,

*Ateş almış günü geçik resmî yapraklar gibi
Bir dağ ucuna yığılmış o kent ki
Seni en çarpık bir düşmanlıkla
Karşılama hazırlanmakta
Öyleyse ey bir kelime doğuran kadın
Muştı sana*

(Karakoç, 1989a: 28)

dizelerinin yanı sıra yine özgün bağdaştırma ve imgelerle kurulan aşağıdaki dizelerde gönderme yapılır:

*Hadrianus’un kütüphanesi mermeri
Çeşme oldu aydınlık bir kuşluk kitabına
Çocuğun mucize alfabesine
Loş aralıklarda
Gümüş tabaklarda
Pirinç ayıklayan komşu kadınlar sanatına
Ki ay ev önlerinde
İğdelere batardı alacakaranlıkta
Alacakaranlıkta muştı sana*

(Karakoç, 1989a: 28, 29)

Karakoç’un, bütünüyle Meryem kıssasını işlediği bu şiirinin dışında yine aynı kıssa çerçevesinde kalarak göndermeler yaptığı başka dizelerine de değinelim. “Köpük” başlıklı şiirinde çeşitli nitelendirmelerle anlattığı “Yasin Suresi”ni, Meryem’in hamileliği ve doğumuyla da ilişkilendirir:

*Evi sokağı çarşığı onaran Yasin
Paslanan güneşi sığayan sûre
Atalara doğru yürüten sûre
Eve ve ellere can veren sûre
Geceye zikzaklar çizdiren sûre
Güneşi batıran doğuran sûre
Hamile Meryem’i doğurtan sûre*

(Karakoç 1998a: 12)

Bu ilişkilendirme de yine özgün bir bağdaştırma örneğidir. Sözü edilen surede doğrudan Meryem’e, onun yaşamöyküsüne ilişkin bir bölüm ya da ifade yer almadığına göre şairin bu bağdaştırmayı zihnindeki çağrışımlardan yola çıkarak yaptığı açıktır. Bunda, Meryem’in İsa Peygamber’le müjdelenmesi üzerine yaşadığı şaşkınlığın anlatıldığı “Âl-i İmran Suresi”nin 47. ayeti (“Meryem dedi ki: ‘Rabbim, çocuğum nasıl olur benim? Bana hiçbir insan dokunmadı ki!’ Allah cevap verdi: ‘Allah dilediğini işte böyle yaratır. Bir iş ve oluşa karar verdiğinde sadece ona ‘ol’ der; o hemen oluverir.’” Öztürk, 1993: 63) ile “Yasin Suresi”nin 82. ayeti (“O bir şeyi istediğinde, buyruğu sadece şunu söylemektir: ‘Ol!’ Artık o, oluverir.” Öztürk, 1993: 405) arasındaki ortak “yaratış” açıklamasının belirleyici olduğu düşünülebilir.

Karakoç'un aynı çerçevede kalarak Meryem sözcüğüne yer verdiği ama bunu Şit, Musa, Zekeriya, Yahya, İlyas, Hızır, İsa gibi peygamber adlarını ya da başka bazı dinsel kişilikleri ardı ardına sıralarken onun da adını anmaktan öteye taşımadığı öbür şiirleri şunlardır: "Hızır ile Kırk Saat-9" (Karakoç, 1989a: 20), "Hızır ile Kırk Saat-40" (Karakoç, 1989a: 126), "Değişim" (Karakoç, 1982: 13), "Savaş" (Karakoç, 1982: 20), "Taha Sabır Kentinde" (Karakoç, 1982: 54), "Ayinler II" (Karakoç, 1986b: 14).

1.2. Güncelle İlişkilendirilmiş Bir Simge-Figür Olarak Meryem

Sezai Karakoç, salt Meryem kıssasında anlatılanlara gönderme yapmakla kalmayıp yine bu kıssadan hareket ederek ama kimi zaman bir benzetme ilgisiyle kimi zaman da bir çağrışım silsilesi içindeki simgesel kullanımıyla bu ada yer verir. Bunun ilk örneğine, meşhur "Monna Rosa" şiirinde rastlıyoruz. Bu uzun şiirin üçüncü bölümü olan "Pişmanlık ve Çileler"de, ayrı düşülen "sevgili" figürünün yaşam koşullarındaki kötüleşme ve aile ortamındaki perişanlık sahnelenikten sonra "sevgili"nin kendini anlattığı dizelere geçilir. Temiz kalpli, Allah'a yakın, olayları ve çevresini çocuksu bir saflık içinde algılayan bir "sevgili" imajı çizilerek özellikle "masumiyeti" yönünden Meryem'le bağdaştırılır:

*Ben bir şarkı ben bir tüyüm;
Ben Meryem'in yanağındaki tüyüm.
Beni bir azizin nefesi uçurur,
Kalbimde Allah'ın elleri durur.
Cici ayaklarım iplikle bağlı,
Ben onun silası, kendimin gurbetiyim;
Ben bir azizin hasreti,
Ben Meryem'in yanağındaki tüyüm.*

(Karakoç, 1998b: 33)

Saflık ve masumiyet vurgusu üzerinden kullanılan Meryem sözcüğü "anne" ile ilişkilendirildiğinde bu özelliklere fedakârlık, cefakârlık, çalışkanlık, merhamet, koruyuculuk, bireyselliğini ön plana çıkarmama gibi özellikler de eklenir. Karakoç'un annesi için yazdığı anlaşılan "Yoktur Gölgesi Türkiye'de" şiiri bunun en somut örneğini teşkil eder:

*Sabahları gün doğmadan uyanır
Dilini yutacak olur içi kanlanır
Gün boyu çalışır aydınlanır
Kederini anlarsanız size ne mutlu
Acır fakir çalışan kadınlara
Titrer bir gönül karacak diye hanım dizi*

*İncedir billurdandır yoktur gölgesi Türkiye'de
Bir meçhul Meryem mermerden değil ama kutlu
Gözlerine baksanız erirsiniz kar gibi
Elinizi sallarsanız rüzgârından sallanır
Bir geyik olur sizi arar melûl ve bakır
Görüür gibi uyur konuşur gibi susar güler ağlar gibi*
(Karakoç, 1998a: 83)

Şiirde, ev işleriyle ve çocuklarıyla ilgilenilebilmek için çok erken saatlerde kalkan fedakâr bir Anadolu kadını anlatılırken kullanılan açık nitelemelerin yanı sıra yorum gerektiren bazı ifadelere de değinmemiz gerekiyor. "Dilini yutacak olur içi kanlanır" dizesi, sözü edilen annenin dertlerini içine atmasına, çileli bir yaşam sürmesine karşın bundan şikâyetçi olmayıp sabır, tevekkül ve rıza kavramlarıyla açıklanabilecek bir hâl içinde bulunuşuna işaret eder. Duygu ve davranışlarını kontrol altında tutmaya çalışarak sürekli bir denge gözettiği, annelik ödevini öncelimesinden dolayı bireysel gereksinimlerini bile ikinci planda tuttuğu ise son dize ile dile getirilir. Aynı zamanda "koruyucu bir melek" izlenimi bırakan bu ideal anne tipini somutlaştırmak için şairin Meryem sözcüğünü seçmesi dikkate değerdir.

İdealleştirilen kadın tipleri için Meryem sözcüğünün öncelikli bir seçim olarak kullanılması, Karakoç'ta süreklileşme eğilimi taşıdığı gözlenen bir durumdur. Bunun bir örneği de *Hızır'la Kırk Saat*'in 40. şiirinde yer alır. Bu şiirde, Mehdi'nin gelişile başlayan bir "diriliş" süreci tasavvur edilerek şaire göre "ideal" olan sonucun gerçekleşmesine yönelik göstergeler sıralanır. Bunlar arasında kadınların "Meryem örtülerini" örtünmeleri de sayılır:

*Konuşacak Mehdi
Geldi derleniş günü
Derleniş toparlanış vakti
Artık her gün her gece
Bir kadir günü ve gecesi
(...)
Kadınlar örtünürler Meryem örtülerini*

(Karakoç, 1989a: 125)

"Meryem örtülerini örtünmek," şairin idealize ettiği "diriliş kadını" tipinin bir eylem biçimi olarak "Meryem'in niteliklerine bürünme"ye karşılık düşer. Sözcüğün genellenerek çoğul bir kullanıma sokulduğu dizeler de bu bağlamda düşünülmelidir. *Hızır'la Kırk Saat*'in, Hızır'ın kendisini ve bazı eylemlerini anlatması üzerine kurulan 10. şiirinde bunun bir örneğini görüyoruz:

*Birden gün doğmuştu sanki
İki güneş dört aydede
Birden doğmuştu sanki
İşte o vakit kadınlar belirdi
Hepsinin adı Meryem'di
İlk defa evlendiler bizimle*

(Karakoç, 1989a: 24)

"Köpük" şiirinde de benzer bir kullanıma rastlanır. Burada, hem Meryem hem de İsa adları çoğullaştırılarak tipolojik bir işlevle kullanılır:

*Çul ve su
Dağ suları dereler koyun çiçekleri
Yalnız erkekler çarşıda ve yosun tutmuş hastalar yataklara bağlı
Bir bahar boyu yıkar kasarları kadınlar kızlar çamaşırları
Çık arı sudan ey el değmemiş boya
Ey bâkire su kasar yapan Meryemlerinle
Işığa bakan ışıklı kızların gölgesini
Suya iten biz çocuk İsalararla
Seni andım ve ölmedim*

(Karakoç, 1998a: 18)

Bu dizelerde, "çamaşır yıkama" eylemi içindeki Anadolu kadınlarının "Meryemler," çocukların ise "İsalar" olarak adlandırılması şairin "ideal kadın" örneğini hangi kitlede gördüğünü yansıtmaya bakımdan da önemlidir. Yukarıda değindiğimiz, annesini anlattığı şiirindeki yaklaşımla paralellik taşır bu yaklaşım. Meryem sözcüğünün bu şiirde çağrışım bağlantısı içinde olduğu sözcükler "arılık/ temizlik" (su, çamaşır yıkama), "el değmemişlik/ bakirelik" ve "ışık"tır. O hâlde, iffetini/ namusunu koruma, arı bir bilince ve aydınlık bir gönle sahip olma özellikleri üzerinden idealize ettiği Anadolu kadını, şairin, "diriliş" düşüncesini hayata geçirebilecek yeni "İsa"lar doğurma potansiyelinden dolayı "Meryem" adıyla andığını ve bu adı bir değer ölçüsü gibi gördüğünü söyleyebiliriz. "Meryem" in bu biçimde "kavramsal" özellik kazanması, "Yılan" şiirinin son bendinde –nispeten daha güçsüz bir söyleyişle- yazım biçimine de yansır. Şeytana yardım edip sırtında onu cennete sokması ve Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan olaydaki payı yüzünden olumsuz sıfatlarla anılan yılan, bu şiirde de aynı olumsuz vurgu içinde betimlenir:

Melek dağıtansın

*Zehirli tozlarında
Skandal serpersin meryemlere
Cennetin kapısın durmadan kapayansın*

(Karakoç, 1997: 39)

“Meryem,” Karakoç’un bazı şiirlerinde “kurtuluş” kavramıyla ilişkilendirilir. Bireyin içinde bulunduğu tehlikeli ya da sıkıntılı durumlardan, bunalımlarından, ruhsal rahatsızlıklarından vs. kurtularak esenliğe kavuşması sürecinde imlenen bir manevi güce de yöneliktir bu ilişkilendirme. “Savaş” başlıklı şiirde Taha’nın doktora,

*Nasil ki Meryem de bir çocuk sezmişti Cebrail sularından
Nasil ki yeşil sancaklar inmişti bir gün Diyarbekir surlarından
Kurtarıyordunuz beni
Bana bir gemi gibi yaklaşan
Üsküdar akşamlarından*

(Karakoç, 1982: 20)

derken içinde bulunduğu bilinç durumu bunu yansıtır. “Taha Sabır Kentinde” başlıklı şiirde de yine Taha’nın “kurtuluş umudu”nu ve yönelmesi gereken hedefi temsil eden “ışılta” olarak verilir Meryem. Döndüğünde “ölü” bulduğu, “bir kere daha cehennem”e dönüştüğünü gördüğü “şehir”de Taha’nın bilinci aynı kaynağa yönelir:

*Kendi sesinden başka ses duymamış sulardan
dağın tepesinde açar mıydı bir sofraya kadim melek
Uzakta bir ışıltı mı var Meryem mi
Gebeliliğini sezen hurmaların meydan şenliği mi
Kerpiç evler arasında yürürken Taha
İsa’yı düşünüyordu bir kez daha*

(Karakoç, 1982: 48)

Yukarıdaki dizelerde “ışılta” sözcüğüyle bağdaştırılan Meryem, *Hızır’la Kırk Saat*’in 21. şiirinde de onunla yakın anlamlı bir sözcük olan “aydınlık” ekseninde kurulan imgeyi bütünlük:

*Fotoğraf çekilirken elde tutulan bir bardak su
-Elden geçerek yüze vuran alabalık aydınlığı
İsa sesi Meryem kuşağı*

(Karakoç, 1989a: 49)

Aynı kitabın 33. şiirinde, olağanla olağanüstünün, fiziksel varlıklarla fizikötesi varlıkların aynı dekor içinde verildiği bir doğum olayı anlatılır. Doğum sırasında orada bulunanların yapıp ettikleri, arka plandaki manevi varlıkların/güçlerin katkıları ile iç içe sunulur okura. Bu metinde “Meryem,” söz konusu manevi katkı sürecinde yer alışı nedeniyle “şifa” ve “yardım” kavramlarıyla ilintilendirilmiş görünmektedir. Hızır’ın “darda kalana yetişme” misyonu çerçevesinde düşünülebilecek eylemiyle birlikte anılmasının yanı sıra doğumun kolay gerçekleşmesinde ve doğum sonrasında uygun koşullarını hazırlamada doğrudan varlığını ortaya koyuşuyla öne çıkarılır Meryem:

*Gece yanan anne
Aydınlık bir bardak uzandı
Beyaz bir yastık kıyısından
Hızır eliyle içilen sudan
Meryem’in duyduğu kelime gibi
Kabartmalaşıyordu
İçinde yavaş yavaş
Sağ çocuğun çizgileri
Altın getiren bir deniz gibi
Aşılıyordu buram buram güz engebeleri
(...)
Hurmadan bir kentin sesini duyan*

Meryem çarşafı açtıyordu

(Karakoç, 1989a: 99)

Sezai Karakoç, düşünce yazılarında sık sık Batı'yı eleştiren, dünya üzerindeki olumsuzlukların çoğundan Batılı devletleri sorumlu tutan bir yaklaşım sergiler. Neredeyse "savaş" ve "sömürü" sözcüklerinin ilişkili olduğu her kavramı Batı'nın izlediği dünya politikası dolayımında kullanır. Genel olarak bir karışıklık ve çıkmaz içinde gördüğü Batı'nın kurtuluşunun ise İslam'ı kabul etmesine bağlı olduğunu savunur. (Karakoç, 1986c: 42, 43) Bu bakış açısının şiirlerine yansıdığı pek çok örnek bulunmakla birlikte biz, konumuzun "Meryem" sözcüğünün kullanımıyla belirlenmiş sınırları içinde, *Hızır'la Kırk Saat*'in 35. şiirindeki bir örnekle yetineceğiz. Şiirde; Hristiyani öğeler üzerinden var olmasına ve yayılcı politikasında çoğu kez bu öğeleri kullanmasına karşın Hristiyanlığın temel ilkelerinden, orijininin uzaklaştığı düşünülen Batılı anlayış, İsa Peygamber'le bir arada "çarpıtılmış bir Meryem" imajı üzerinden verilir. Birinci Dünya Savaşında Ruslara esir düşmüş olan bir Türk'ün "maneviyatı" sayesinde hayatta kalmayı başarmasına değinilirken bu çelişkiye dikkat çekilir:

*Dayanabilir miydi
Ezilen kırılan kılıçtan geçirilen
Bir esir kampında
Bakışları acıdan donmuş Bakû'da
İsa ve Meryem adına mumlar dikilirken
Ekmek ve eşitlik adına başlar kesilirken
Evren de bu kıyamete
Katılırken doluyla karla şimşekle*

(Karakoç, 1989a: 111)

"Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine" başlıklı uzunca şiirinde Karakoç, bugün İsrail sınırları içinde yer alan Kudüs kentiyile ilişkilendirir, hatta özdeşleştirir Meryem'i. Mısır'ı Züleyha ile anmasının paralelindedir bu ilişkilendirme:

*Ey çağdaş Kudüs (Meryem)
Ey sırrını gönlünde taşıyan Mısır (Züleyha)
Ey ipeklere yumuşaklık bağışlayan merhametin kalbi
Sevgili
En sevgili
Ey sevgili
Uzatma dünya sürgünümü benim*

(Karakoç, 1997: 54,55)

Kudüs, Yahudiler ve Hristiyanlar için olduğu kadar Müslümanlar için de kutsal bir kent kabul edilir. Burada Süleyman Peygamber tarafından yaptırılan ve çeşitli istilalar nedeniyle tarih boyunca birkaç kez yıkılıp yeniden inşa edilen Beytü'l-Makdis'ten kaldığına inandıkları Ağlama Duvarı Yahudiler için; İsa Peygamber'in öldükten sonra göğe kaldırıldığına inandıkları yer olan Kıyame Kilisesi Hristiyanlar için; Muhammet Peygamber'in Burak adında bir manevi binek tarafından Mekke'deki Mescid-i Haram'dan bu kentteki Mescid-i Aksa'ya götürülmesi biçiminde gerçekleşen miraç olayı nedeniyle Mescid-i Aksa ve Kutbetü's-Sahra Müslümanlar için kutsal kabul edilir. Ayrıca, Müslümanların Kâbe'den önceki kiblelerinin Kudüs olduğunu da anımsamakta yarar var. Her üç semavi din için de özel bir anlam taşıyan bu kentin, Karakoç'un "diriliş" düşüncesi açısından, hem "İslam medeniyet dairesinin çok önemli bir parçası" olmasından hem de "siyasî ve jeopolitik önemi"nden dolayı ayrı bir yeri vardır. (Coşkun, 2010: 861) "Tanrı şehri ve bütün insanlığın şehri" (Karakoç, 1989b: 7) dediği Kudüs, ona göre bugün "tutsak"tır ve buraya hâkim olan, "Ortadoğu'nun kalbine oturmuş, en nazik yerden içine doğru girmeye başlamış demektir." (Karakoç, 1999: 385) Şair tarafından "tutsak" olduğu dile getirilen bu kentin kurtuluşu da asıl sahiplerinin, yani Müslümanların egemenliğine bağlanmaktadır. Yukarıda konumuzla ilgili dizelerini alıntıladığımız bu uzunca şiirin; anlatımındaki yoğun lirizm, yinelenerek "sevgili"ye arz edilen "dünya sürgünü"nüden

kurtulma dileği ve kullanılan kimi simgelerden dolayı tasavvufi bir söylem içerdiği düşünülebilir özellikle olsa da göndermeleri daha somutlayıcı bir dikkatle izlenip nesnel karşılıkları bakımından çözümlendiğinde “İstanbul” için yazıldığı görülür. O halde, şairin İslam medeniyeti açısından önemseydiği kentlerin, “diriliş” için merkezî bir hareket noktası kabul ettiği Anadolu’ya (Coşkun 2010: 857-859) ve o coğrafyadaki “başkentler başkenti” İstanbul’a yönelik duygu ve beklentileridir bunlar. Kişileştirilerek verilen bu kentler arasında Kudüs’ün Meryem’le ilişkilendirilmesi; “işgal” altında bulunmasına karşın asıl kimliğini, ruhunu, “gerçek sahibi”ne kavuşana kadar “el değmemişliğini” (bakire Meryem gibi) koruduğu duygusunu ve (mezarı bu kentte bulunan Meryem’in “ölüleri dirilten bir çocuk doğurması gibi) kendi dirilişinin öznesini bünyesinden çıkarabileceği inancını yansıtsa gerek.

“Meryem” sözcüğünün benzetme ilgisiyle farklı kullanım örneklerinden birine de “Köpük” başlıklı şiirde rastlarız:

*Akşam kente bir Meryem gibi girer
Bir çocuk kutsal bir çocuk doğurur gibi*
(Karakoç, 1998a: 10)

“Akşam”ın gizemli karanlığı ile şairin kendi beklentilerine uygun düşeceğini umduğu öngörülemez durum ve olaylara gebe oluşu, sürprizler hazırlayışı, “Gün doğmadan neler doğar” sözündeki vurgu ile de güçlenerek bu benzetme ilgisi içinde canlı bir biçimde verilir.

“Alinyazısı Şiiri”nde ise Meryem; kutsallık, bereket, esin kaynağı olma gibi özellikler dolayımında idealize edildiğini söyleyebileceğimiz bir “sevgili” figürüyle ilintilendirilir:

*Bir ömür boyu yağdın kutlu yağmurlar gibi
Meryem gibi boşandın dört bir yönden gönlüme*

*Aşk yolunda durmuşum yüce dağlar örneği
Umutlar bulut bulut seraplar küme küme*

*Ah çılgınım seni ilk gördüğüm gündenbergi
Ah delilik gömleği üstümde lime lime*

*Sen birsamlar sultanı hakikatler meleği
Şiirler keleşbeği en bakire kelime*

Meryem gibi boşandın dört bir yönden gönlüme
(Karakoç, 1997: 59)

Burada “Meryem” sözcüğünün baştan beri verdiğimiz örneklere göre daha öznel bir bağlamda kullanılması, biraz da bu şiirin yer aldığı kitabın dikkat çekici bir özelliğiyle ilgilidir. Söylemeliyiz ki *Zamana Adanmış Sözler*, Karakoç’un 1971-1974 yılları arasında yazdığı şiirleri içermekle birlikte tema, kurgu, üslup özellikleri gibi bakımlardan yer yer ilk şiirlerini anımsatır. Şair, bu kitabıyla sanki 50’li yılların başındaki şiirsel kaynaklarına ya da imgelemine harekete geçiren nedenlere dönmüş gibidir; elbette daha yetkin, daha güçlü, daha ustalıklı verimler ortaya koyarak.¹

2. Şiirsel İşlevi Bakımından Meryem Sözcüğünün Kullanımı

Sezai Karakoç’un Meryem sözcüğünü şiirlerinde bunca sık kullanmasının elbette şiirsel bir nedeni, sözcüğün de buna göre bir işlevselliği olmalı. Bunları belirlemeye çalışırken, elde ettiğimiz verilerle birlikte onun poetikasının konumuzu ilgilendiren özel yanlarını da göz önünde bulundurmamız gerekir. Öncelikle, nedenleri birkaç maddede saptamaya çalışalım:

¹ Saptamamızı güçlendirebilecek bir örnek de aynı kitaptaki “Kurtarış” şiiridir. 1952’de yazılan “Monna Rosa”daki akrostiş (Muazzez Akkayam), harflerin sırası bozulmuş ama her biri tek tek dize başlarında kullanılmış biçimiyle bu şiirde de dikkatimizi çekti.

Meryem'in;

1. İnsanlık tarihinde eşi görülmemiş olağanüstü ve gizem dolu bir olay (babasız çocuk doğurma) yaşamış olması dolayısıyla şiirsel imgelem açısından çekici, harekete geçirici bir ad olması,

2. İnancı, yaşam biçimi ve kişiliği ile şairin duygu ve düşünce dünyasında yarattığı "ideal kadın" tipiyle örtüşen niteliklere sahip olması,

3. Dünyaya getirdiği çocuğun (İsa Peygamber), şairin dünya görüşünü dayandırdığı sözcükle (diriliş) ifade edilen mucizeler (ölüleri diriltme) göstermesi, bir bakıma bu sözcüğün ilahi planla ilişkili pratiğini temsil eden ilk ad olması.

Sıraladığımız bu nedenlere bağlı olarak "Meryem" sözcüğünün;

1. Taşıdığı duygu değeri ve çağrışım yükü ile hem şiirsel anlamı hem de imgeleri güçlendirmede sağladığı katkı,

2. Şairin, dünya görüşüyle ayrılmaz biçimde bütünleşmiş bulunan poetik yaklaşımlarını örneklemesine olanak vermesi gibi bakımlardan şiirsel bir işlev üstlendiği görülmektedir.

Karakoç'un "Meryem" sözcüğünü hem klasik edebiyatımızdaki bağlamına ve anlamına hem de dinsel/geleneksel düşünüşteki anlamına uygun biçimde kullanması, şiirinin bu iki kaynakla da organik bir bağ kurmasını sağlar. Bunu, gelenek ve geleneğe yararlanma konusundaki düşünceleri doğrultusunda, geleneksel öğelerin güncelle ilişkisini gözeterek ve modern şiir formu içinde yapar. O, geleneksel öğeleri salt geçmişle ilişkili görmez; bu öğeler, geçmişle ve şimdiyle olduğu kadar gelecekle de bağlantılı, kalıcılık ve dinamizm özelliği taşıyan nüvelerdir. "Gelenekten yararlanma" da geçmişle nostaljik bir ilişki içinde, geçmişi bugünden ve gelecekte soyutlayarak olmaz; tam tersine, geleneğin kendi yapısında var olan "süreklilik"i kavrayarak onun ruhuna uygun yenilikler ortaya çıkarmakla gerçekleşir. Kalıcılığın ve yeniliğin de sırrı buradadır: "Aslında, yeni olmak, 'eski'nin sırrını bulmaktır. Çünkü 'eski,' bir nevi ölmezlik kazanmıştır. Şair de zaten o ölmezlik sırrının peşindedir." (Karakoç 1988: 97) Şairin kendi sesini bulması, özgün eserler verebilmesi de bu birikime dayanmasıyla olanaklıdır. Özgün olmak demek, "köksüz ve geleneksiz olmak demek değil, tam tersine, çok cepheli, engin bir gelenek temeli üzerinde yeni olabilmek demektir." (Karakoç 1988: 106) Bu yaklaşım biçimi içinde eserler veren Karakoç, böylece poetik kavrayış ve tutumunu pratiğe dönüştürmenin yanında, aynı anlayışı izleyecek ardıllarına da öncü örnekler sunmuş olur.

Gelenekle kurulan bu bağ, şiirsel iletinin verilişi bakımından da işlevselleşir. Okurun duygu ve düşünce dünyasını harekete geçirmede, o dünya ile kurulan ilişkileri şairin düşünsel kabullerine uygun bir duyarlılık alanına doğru yönlendirmede bu bağın önemli bir etkisinin olacağı yadsınamaz.

Sonuç

Şiirde tarihsel, dinsel ya da mitolojik kişiliklere yer verme eğilimi, gerek klasik edebiyatımızda gerekse modern edebiyatımızda zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Bu, metnin anlam ve iletisini güçlendirdiği kadar şairin gelenekle ilişki biçimini de yansıtır.

Söz konusu adlardan biri de İsa Peygamber'in annesi Meryem'dir. Hristiyanlıkta olduğu kadar İslam inancında da saygın bir ad olan Meryem'in, kişilik özellikleri ve yaşamöyküsü ile şiirsel imgelem açısından ilgi çekici bulunduğu görülür. İffet, saflığı, güçlü inancı yanında dünyaya babasız çocuk getirme gibi mucizevi bir olayın öznesi olması, toplumsal bellekte ona ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır. Dolayısıyla bu özellikler ve olayla ilişkilendirilebilecek çağrışımların şiirsel ifadesi için bir bakıma "simge ad" işlevi görür.

Modern şiirimizde "Meryem" adını en çok kullanan şair Sezai Karakoç'tur. Kaynağını ve yönünü İslami dinamiklerin belirlediği "diriliş" düşüncesinin sanatsal plandaki örneklerini de verme kaygısı taşıyan şair, "Meryem" sözcüğünü Hristiyanlık inanç ve kültüründeki

anlamıyla değil, İslam inanç ve geleneğinde sahip olduğu değere göre kullanır. Bunu, kimi zaman ilgili *Kuran* ayetlerine doğrudan yaptığı göndermelerle kimi zaman da günceli tarihselle ilişkilendirmede kurduğu imgelerle yapar. Meryem, dinsel bir kişilik olduğu kadar “ideal kadın” figürü olarak da öne çıkar bu şiirlerde. Ayrıca çağrışımsal anlamı ile özgün, güçlü imgelerin kurulmasına katkı sunar.

“Meryem” sözcüğünün kullanım biçimleri; “diriliş” düşüncesinin poetik alandaki örneklerinin gelenekten yararlanma yolu yanında geleneksel duyarlılık ve düşünüşle kurduğu bağın niteliğini göstermesi bakımından da Karakoç’un poetikasını kavramada tamamlayıcı bir etken olarak işlev görür.

KAYNAKÇA

- COŞKUN, Sezai (2010). “Sezai Karakoç’un Şiirleri Üzerinde Edebiyat- Medeniyet- Coğrafya İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme,” *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Cilt: 5, Sayı: 1.
- DOĞAN, Mehmet Can (2011). “İkinci Yeni Söyleminin Öncüsü, İkinci Yeni Şiirinin Gönülsüzü: Sezai Karakoç,” *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 3.
- _____ (1982). *Taha’nın Kitabı/Gül Muştusu*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1986a). *Çağ ve İlham II*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1986b). *Ayinler*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1986c). *Çağ ve İlham IV*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1988). *Edebiyat Yazıları I*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1989a). *Hızır Kırk Saat*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1989b). *Alınyazısı Saati*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1997). *Zamana Adanmış Sözler*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1998a). *Körfez/Şahdamar/Sesler*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1998b). *Monna Rosa*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (1999). *Günlük Yazılar II: Sütun*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- _____ (2009). *Gün Doğmadan*, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- KARATAŞ, Turan (1993). “Sezai Karakoç’un Dergiciliği,” *Yedi İklim*, Sayı: 44-45 (Kasım-Aralık).
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (1993). *Kur’an-ı Kerim Meali*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- TUNÇ, Semra (2010). “Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, Cilt: 3, Sayı: 15.